

ศรัทธากับปัญญา : วิเคราะห์มุมมองในพุทธปรัชญาเถรวาท
Faith and Wisdom : An Analysis in the Vision
Of Theravada Buddhist Philosophy

Received: April 12, 2022
Revised: May 03, 2022
Accepted: May 03, 2022

พระมหาไพจิตร อุตตมธมโม¹
Phramaha Pajjit Uttamadhammo
(pajjitsakong@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์เรื่องศรัทธากับปัญญาที่เป็นหลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีคุณค่าและมีประโยชน์อย่างมากในพระพุทธศาสนา ศรัทธากับปัญญา จัดเป็นหัวข้อธรรมที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ในการวิเคราะห์หลักธรรมอย่างแยกกาย โดยวิธีการปฏิบัตินั้นต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานเมื่อมีศรัทธาแล้วบุคคลจะให้ความสนใจและประพฤติตามกฎเกณฑ์ และหลักธรรมนั้น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่ปัญญาอันประเสริฐ ศรัทธากับปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีการมุ่งเน้นเริ่มตั้งแต่ให้มนุษย์เรามีการพัฒนาอย่างเป็นลำดับเพื่อให้เกิดผลที่บริบูรณ์ และส่งผลให้การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโลกมนุษย์อย่างมีความปกติสุข หยั่งรากฝังลึกลงในจิตใจของบุคคลไม่ให้อึดติดหลงมกมาย แต่จะสร้างให้บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยเหตุผล โดยที่ไม่มีความหลงเคลือบแคลงสงสัยหลงเหลืออยู่ เมื่อพิจารณาแล้วก็จะพบว่า ศรัทธากับปัญญาเป็นธรรมที่สามารถทำให้ผู้ประพฤติ ปฏิบัติเข้าถึงความสุขได้จริงในระดับหนึ่งและสามารถนำพาตนไปสู่การบรรลุธรรมในขั้นสูง ๆ อีกต่อไปได้เป็นอย่างดี ศรัทธากับปัญญาจึงมีความสำคัญมากและเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติตนให้มีการดำเนินชีวิตที่ดีได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ศรัทธา, ปัญญา, พุทธปรัชญาเถรวาท

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University, Mahavajiralongkomrajavidyalaya Campus

Abstract

This academic article was aimed to analyze faith and wisdom which is the Buddhist principles in Theravada Buddhist Philosophy which are invaluable and precious in Buddhism. Hence, faith and wisdom are significant topics and precious in the Buddhist teaching analysis ingeniously. For the ways of the practice, faith is a fundamental basis. When having a faith, a person shows an interest and follows the rules as well as the Buddhist principles efficiently which will lead to the splendid wisdom. While the faith and the wisdom in Buddhism in Theravada Buddhist Philosophy focuses on the continuous development of human's mind for a complete result which leads to peaceful living deep inside a human's mind without any attachment. It fulfills people with suitable reasons without any hesitation. After consideration, it is found that faith and wisdom are the Buddhist teachings which carry those who follow to reach another level of actual happiness and to another advanced level of the Dhamma achievement. Hence, faith and wisdom are hugely significant which is also an instrument for self-practice for a good living.

Keywords : Faith, Wisdom, Theravada Buddhist Philosophy

บทนำ

การดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นอาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องดำรงชีพ และยังต้องอาศัยหลักธรรมต่าง ๆ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างมีปกติสุข ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาน่าจะอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ถึงจะเป็นศรัทธาที่มีคุณภาพ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ แต่หากความศรัทธาอยู่บนพื้นฐานของความงมงาย จะส่งผลทำให้ การศรัทธานั้น ส่งผลร้ายต่อการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคง แน่นนอน ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากชาวพุทธขาดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเสียแล้ว พระพุทธศาสนาก็ย่อมเสื่อมสลายไปจากประเทศไทย เพราะขาดศรัทธาแล้ว ก็ไม่มี

ความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตที่ดีได้ (คุณ โทซันท์, 2545) สอดคล้องกับแนวคิดของ ณรงค์ฤทธิ์ ศรีรัตน์โนภาส (2563) ได้แสดงทัศนะสำหรับพุทธปรัชญาในการมองศรัทธากับ ปัญญา ต่างกันออกไป ในพุทธปรัชญาเห็นว่า ศรัทธาเป็นรากฐานที่สำคัญในการที่จะส่งผล เชื่อมโยงไปสู่การเจริญปัญญาได้อย่างมีจุดหมายที่ชัดเจน มีหลักยึดที่จะทำให้ศรัทธามีที่มียู่ยืนนั้น ไม่มีความหลงงมงายเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อธิบายปรากฏการณ์ในโลกตามหลักเหตุและผล จึงมักถูก จัดอยู่ในฝ่ายศาสนาที่เน้นเรื่องปัญญา อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีแต่เรื่องที่ต้องใช้ หลักเหตุผลแต่เพียงอย่างเดียว บางอย่างก็เกินขีดจำกัดในการสืบสาวด้วยเหตุผลของมนุษย์ ก็ ต้องอาศัยศรัทธาเป็นตัวตั้งต้นก่อน เช่นกัน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการพัฒนาศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง (นาโโชค อุณเวียง, 2564) ดังเช่นพระพุทธองค์จึงทรงแสดงกาลามสูตร ว่า ด้วยวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนสงสัย หรือหลักความเชื่อ 10 ประการ เป็นหลักตัดสิน คือ 1) อย่าปลง ใจเชื่อด้วยการฟังตาม ๆ กันมา 2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา 3) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ 4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ 5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ 6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান 7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) อย่า ปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว 9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะ น่าจะเป็นไปได้ 10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา พระสูตรนี้ท่าน มิได้ห้ามมิให้เชื่อ แต่ให้เชื่อด้วยมีปัญญาประกอบด้วย มิฉะนั้นความเชื่อต่างๆ จะไม่พ้น “ความ งมงาย” และไม่พึงแปลความเลยเถิดไปว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เชื่อสิ่งเหล่านี้ และให้เชื่อ สิ่งอื่นนอกจากนี้ แต่พึงเข้าใจว่า แม้แต่สิ่งเหล่านี้ซึ่งบางอย่างก็เลือกเอามาแล้วว่า เป็นสิ่งที่น่า เชื่อที่สุด ท่านก็ยังเตือนไม่ให้ปลงใจเชื่อ ไม่ให้ด่วนเชื่อ ไม่ให้ถือเป็นเครื่องตัดสินเด็ดขาด ยังอาจ ผิดพลาดได้ ต้องใช้ปัญญาคิดพิจารณาให้ดีก่อน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2515)

กล่าวโดยสรุป มนุษย์ยังคงต้องอาศัยศรัทธามาเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ถ้า ขาดศรัทธาแล้วก็จะส่งผลการเป็นอยู่อย่างไม่มีหลักของใจเลย และในการที่จะสานต่อไปถึง การเจริญปัญญาก็จะมีความยุ่งยากมากขึ้น ดังนั้นศรัทธาจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เป็นอย่างมาก และถ้าเมื่อไหร่ มนุษย์มีศรัทธาที่ผิดก็จะส่งผลให้ประพฤติปฏิบัติผิดไป ศรัทธา กับปัญญาจึงมีความสำคัญพอ ๆ กัน เพราะเป็นเรื่องของจิตที่เป็นเครื่องปรุงแต่งจิตให้ แสดงออกทางวาจาคือการพูด ทางกายคือการกระทำได้เป็นอย่างดี

ความหมายของศรัทธากับปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความศรัทธาที่เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต และเป็นหัวข้อธรรมที่พระองค์ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงตรัสในตอนแรกก่อนเสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า “ใครใครจะฟังก็จงปล่อยศรัทธามาเถิด” พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ให้ความสำคัญต่อศรัทธาเป็นอย่างมาก และทรงเห็นว่าศรัทธาเป็นพื้นฐานที่ดี ถ้าขาดศรัทธาแล้วก็จะทำให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ขาดประสิทธิภาพไปด้วย ดังนั้น ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นทางการพัฒนาปัญญาที่ประเสริฐได้เป็นอย่างดี

ความหมายของศรัทธา

ศรัทธา คือ ความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ศรัทธาและการสร้างศรัทธาถือเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา นอกจากนี้ศรัทธามีลักษณะ 2 ประการ คือ 1) มีลักษณะทำให้ให้พอใจ 2) มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี เช่น เมื่อเห็นในสิ่งดีก็มีความเพียรไปในสิ่งดีนั้น ๆ

กล่าวโดยสรุป ศรัทธาหมายถึงความเชื่อและความเลื่อมใสในคุณงามความดีที่ตนเองได้ทำหน้าที่ในงานนั้น ๆ น้อมใจไปในสิ่งที่ตนเองทำอย่างมีความสุข และเชื่อในกฎแห่งกรรมที่ให้ผลตามเหตุผลที่ได้ตรองตรึกดีแล้วตามลักษณะต่าง ๆ แล้วแต่สถานการณ์ที่เป็นไป

ความหมายของปัญญา

ปัญญา มีรากศัพท์มาจาก ป+ญา ซ้อน ญ: ป+ญ+ญา= ปัญญา “ป” (ปะ) มีความหมายว่า ทัว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก “ญา” แปลว่า “รู้” ภาษาไทยเขียนว่า “ปัญญา” อ่านเหมือนบาลี “ปัญญา” จึงมีความหมายว่า รู้ทั่วถ้วนทั่วถึง, รู้ล่วงหน้า (รู้ว่าเหตุอย่างนี้จะเกิดผลอย่างไร, ต้องการผลอย่างนี้ จะต้องทำเหตุอย่างไร), รู้ก่อนที่จะทำ จะพูด จะคิด, รู้แล้วนำชีวิตหลุดออกจากปัญหาพ้นจากทุกข์ได้ (ทองย้อย แสงสินชัย, 2557) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) ให้ความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญาแปลว่าความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้ เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุผลดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการดำเนินการทำให้ลุล่วงพ้นจากปัญหา

สรุป ปัญญาหมายถึง ความรู้ที่ประกอบด้วยหลักเหตุและผล อันจะนำไปให้ตนเองสามารถที่จะช่วยแก้ปัญหาได้ โดยอาศัยหลักการฟัง การคิด และการภาวนาด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้อง

ลักษณะและขั้นตอนของศรัทธากับกระบวนการพัฒนาปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ลักษณะและขั้นตอนของพัฒนาศรัทธา

ลักษณะของศรัทธาแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ 1. มีลักษณะทำให้ผ่องใส 2. มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี มีรายละเอียดดังนี้

1) ศรัทธามีลักษณะทำให้ผ่องใส หมายถึง ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นย่อมข่มนิรวณไว้ได้ จิตก็ปราศจากนิรวณ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว เปรียบได้กับพระเจ้าจักรพรรดิที่เดินทางไกลไปพร้อมกับเหล่าทหาร มีความจำเป็นที่จะต้องข้ามแอ่งน้ำ เมื่อข้ามไปแล้วทำให้น้ำนั้นขุ่น เพราะเหล่าช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้าทั้งหลาย เมื่อจักรพรรดิมีความต้องการที่จะดื่ม น้ำ และพระราชาทรงมีแก้วมณีที่สามารถทำน้ำให้ใสได้ จึงสั่งให้คนไปตักน้ำใสภาชนะมาให้ เมื่อใสแก้วมณีที่ใช้ทำน้ำให้ใสลงไปนั้น เพียงเท่านั้นบรรดาสาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และเกิดการตกตะกอน กลายเป็นน้ำใสไม่ขุ่นมัว สามารถนำมาดื่มกินได้ จึงได้นำไปน้อมถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิ เปรียบได้ว่าจิตเหมือนน้ำ พระโยคาวจรเหมือนคนที่ไปนำน้ำมา ก็เลสทั้งหลายว่าเป็นเหมือน สาหร่าย จอก แหน และตะกอน ศรัทธาว่าเป็นเหมือนแก้วมณีที่ใช้ทำน้ำให้ใส เมื่อเพียงแต่ใสลงไปนั้น สาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และตกตะกอน ทำให้น้ำกลายเป็นน้ำที่ใส สะอาด ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากสิ่งเจือปนอย่างไร ศรัทธาเมื่อศรัทธาเกิดย่อมข่มนิรวณทั้งหลายได้ จิตก็ปราศจากนิรวณผ่องใส ไม่ขุ่นมัว อย่างนั้นเหมือนกัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551) และ

2) ศรัทธามีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี หมายถึง เหมือนกับว่าพระโยคาวจรพอเห็นจิต ของผู้อื่นพ้นพิเศษจากกิเลสอาสวะแล้ว ย่อมแล่นไปด้วยดีในพระโสดาปัตติผลบ้าง ในพระสกทาคามีผลบ้าง ในพระอนาคามีผลบ้าง ในพระอรหัตตผลบ้าง ย่อมทำความเพียร เพื่อบรรลุลุธรรมที่ตนไม่บรรลุแล้ว เพื่อได้บรรลุลุธรรมที่ตนยังไม่ได้บรรลุแล้ว เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งแล้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, อ้างแล้ว)

ในลักษณะของศรัทธานี้จะเห็นได้ว่า มนุษย์ทั้งหลายคงยังต้องอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะทำไม้ความมั่นใจในพระองค์ว่า เป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นผู้ทำให้เหล่าสรรพสัตว์มีความสุขทั้งกายใจได้ และยังมีเชื่อว่า ตัวมนุษย์เองก็สามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงเป้าหมายได้ โดยอาศัยศรัทธาเป็นฐานของกุศลธรรมที่ประเสริฐให้

เกิดกับจิตใจ ในการวางเป้าหมายสูงสุดคือนิพพานเอาไว้ในใจ เพียรพยายามที่จะบ่มอบรม ภายใจของตัวเองให้ดี โดยอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินทางที่ถูกต้อง ดังนั้น ลักษณะของศรัทธามีลักษณะทำให้จิตแล่นไปด้วยดีในกุศลทั้งหลายได้ และยังเป็นเหตุให้คนทั้งหลายมีความกระสันในการออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตบ้าง ถือสืลบ้าง เป็นต้น เกิดความมุ่งมั่นในใจ ที่จะหยานสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาอันได้แก่นิพพานนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีทัศนะของนักปราชญ์ทางศาสนา ที่แสดงทัศนะเกี่ยวกับศรัทธาในพระพุทธศาสนาเอาไว้ในทำนองเดียวกันหมดว่า เป็นศรัทธาที่เนื่องด้วยเหตุผล มีปัญญารองรับ เชื่อโดยปัญญา ใช้คู่กับปัญญา ไม่หลบลูหลบลตาเชื่อ แต่เชื่อเพราะยอมรับหลักแห่งเหตุผล ทั้งหมดนี้เท่ากับเป็นคำรับรองและยืนยันว่าศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นศรัทธาแบบญาณสัมปยุต ไม่ใช่แบบญาณวิปยุต

ศรัทธาในพระพุทธศาสนามีหลายประการโดยชื่อก็จริง แต่โดยอรรถ หรือเนื้อหาแล้ว หมายถึง ความเชื่อเพียงเท่านั้น แต่ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้นมี 2 อย่าง คือ ศรัทธาแบบมีปัญญา กับแบบไม่มีปัญญา ในเรื่องนี้มีอุปมาไว้ว่า ศรัทธาเหมือนเสาระเนียด มีปรากฏในพุทธวรรค แห่งอุปาสิเถราปทานสูตรว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร ในนครคือพระธรรมนั้น พระองค์มีศีลเป็นปรากฏ มีพระญาณเป็นชุ่มประตุ มีศรัทธาเป็นเสาระเนียด และมีความสังวรเป็นนายประตุ” (ขุ.อป. (ไทย) 32/535/81) จากใจความดังกล่าวทำให้ทราบว่ ศรัทธาก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ท่านอุปาสิเถระได้ทรงยกย่องพระพุทธองค์ ศรัทธาเมื่อมองในแง่ของการเกิดร่วมกับปัญญาแล้วมี 3 ประการ คือ ศรัทธา ระดับสุดมยปัญญา หมายถึง ศรัทธาจากการศึกษาเล่าเรียนเขียนอ่าน พุทธศุย ศรัทธา ระดับจินตามยปัญญาหมายถึง ศรัทธาจากการปฏิบัติในสมาธิภาวนาในฉาน ศรัทธา ระดับภาวนามยปัญญา หมายถึงศรัทธาจากการเจริญสติปัญญา 4 จนเกิดปัญญารู้แจ้งในรูปนามกายใจของตนเองตามลำดับแห่งวิสุทธิ 7 ประการ ถือว่า เป็นพุทธศาสนิกชนผู้ที่สนใจในหลักสัจธรรมแห่งองค์พระศาสดา ศรัทธา ชนิดนี้เป็นศรัทธาในปัญญาของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะพัฒนาคนให้เป็นอริยะได้จริง (พระพุทธโฆษาจารย์, 2549)

จากทัศนะของนักปราชญ์นี้จะเห็นได้ว่า การเจริญขึ้นศรัทธานั้น ต้องมีพื้นฐานของการใช้เหตุผลมารองรับทุกครั้งไป แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้เรานั้นมีสติปัญญาไปด้วย แต่ก็ต้องอาศัยการเจริญบ่อย ๆ ในเรื่องของการสร้างกำลังแห่งจิตที่ประกอบด้วยความ

เชื่อมั่น เพราะไม่ว่าจะเป็นการฟัง การเล่าเรียน การคิดอ่านเขียนต่าง ๆ ก็ยังต้องมีความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ในใจเสมอ ก่อน จึงจะทำให้เข้าถึงระดับของการเจริญจิต และแก้ไขระบบชีวิต เราได้เป็นอย่างดี และมีเหตุผลรองรับจิตทุกขั้นตอน เพื่อที่จะรองรับการเจริญขั้นของจิตใน ลำดับที่สูงขึ้นได้อย่างถูกต้อง เพราะในปัจจุบันนี้เรื่องของความเชื่อมีผลต่อการดำรงชีวิตของ สังคมไทยเป็นอย่างมากในแง่มุมต่าง ๆ ตามที่เห็นในข่าวต่าง ๆ ในช่องทางออนไลน์ เชื่อเป็น อย่างยิ่งว่า เราทุกคนจะหันมาศึกษาให้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องของความเชื่อที่ ประกอบด้วยปัญญามากขึ้น

ลักษณะและขั้นตอนของการพัฒนาปัญญา

ปัญญาที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องหรือความรู้ความเข้าใจที่ ถูกต้องอันเป็นพื้นฐานหรือปัญญาอันดับแรกที่บุคคลจะต้องมี หรือจะต้องแสวงหาก่อนเพื่อ เป็นเครื่องนำไปสู่ปัญญาในขั้นต่อไป ตลอดจนเป็นปัญญาที่ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญา คือ ปัญญาที่มีองค์ประกอบในการพิจารณา 2 ประการ คือ ปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ ทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกิดปัญญาหรือเกิดความเห็นชอบ มี พระพุทธพจน์ปรากฏว่า“ภิกษุทั้งหลายปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี 2 ประการ คือ ปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ (ม.ม.12/452/403.) เราจะเห็นได้ว่าในองค์ประกอบทั้ง 2 ประการนี้ ยิ่งทำให้เราได้เห็นว่า ก่อนที่จะเกิดเป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ได้นั้น แล้วยังเป็นปัญญาที่ จะต้องคอยชำระกิเลสอย่างหยาบ กลาง ละเอียดยด้วยแล้ว ยิ่งต้องมีความแยบคาย พอสมควร และมีขั้นตอนที่ปฏิบัติตามเส้นทางของปัญญาที่ถูกต้องด้วย

การพัฒนาปัญญาตามหลักของพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาได้ 3 ทางคือ 1) สุตมย ปัญญา 2) จินตามยปัญญา 3) ภวานามยปัญญา ซึ่งในวิธีการพัฒนาปัญญา 3 วิธีดังกล่าว พุทธ ศาสนาถือว่าวิธีที่ 3 สำคัญมากที่สุด เพราะเป็นวิธีที่เราสามารถสร้างสรรค์ปัญญาขึ้นมาได้ ด้วยตนเอง โดยผ่านการกระทำ การลงมือปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรค ต่าง ๆ ด้วยตนเอง จนเกิดประสบการณ์ทางปัญญาหรือการประจักษ์แจ้งสัจจะแห่งปัญหา สาเหตุ และสามารถแก้ปัญหาได้เสร็จสิ้นด้วยตนเอง วิธีที่ 1 และ 2 ดูเหมือนจะสอนกันได้ ใน สถานศึกษา หรือเป็นปัญญาที่พัฒนาได้ด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม แต่วิธีที่ 3 ดูจะเป็นเรื่องของปัจเจกแต่ละคน หรือเป็นปัญญาที่ปัจเจกบุคคลอาจสร้างขึ้นได้ด้วยตนเอง เท่านั้น เป็นเรื่องที่สอนกันไม่ได้ เพราะเป็นปัญญาประจักษ์แจ้งสัจจะที่เป็นประสบการณ์ตรง ของแต่ละบุคคล (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2552)

นอกจากนี้ ในทฤษฎีของพุทธศาสนา ปัญญาที่เกิดขึ้นภายในตนเองตามวิธีการพัฒนาปัญญาแบบที่ 3 นั้นเอง ที่ทำให้คนเรามีคุณธรรมจริยธรรมที่ยั่งยืน มีอิสรภาพสันติภาพ และมีความสุขที่แท้จริง แต่วิธีพัฒนาปัญญาแบบที่ 3 ย่อมอาศัยวิธีพัฒนาปัญญา 2 อย่างแรกเป็นพื้นฐาน กล่าวคือเมื่อมีการศึกษาค้นคว้า แล้วนำมาไตร่ตรองจนมองเห็นคุณค่า จึงเกิดการนำมาปฏิบัติจนบังเกิดผลขึ้นจริง หรือเกิดการประจักษ์แจ้งสัจจะด้วยตนเอง ดังนั้นวิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 แบบจึงเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน ถ้าเราต้องการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างสังคมแห่งปัญญา คือ เป็นสังคมที่รักการเรียนรู้ คิดเป็น ผลิตสร้างและใช้ความรู้ในการพัฒนาทุกด้าน อยู่ร่วมกันอย่างใช้เหตุผล เคารพกติกา มีคุณธรรมจริยธรรม เราจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาปัญญาทั้ง 3 ด้านดังกล่าว โดยทำให้ผู้เรียนรักการอ่าน รักการคิด มีหลักคิด และวิธีคิดที่ถูกต้อง และให้เรียนรู้จากของจริง จากปัญหาที่เป็นจริงในสังคม เพื่อสร้างสรรค์ปัญญาที่กระจ่างชัดในปัญหาต่าง ๆ สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง และมีสำนึกร่วมในการหาทางแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาและเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาวิเคราะห์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ประเภทของศรัทธา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งศรัทธา ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) กัมมศรัทธา หมายถึง เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป เชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจ หรืออนอนคอยโชคเป็นต้น 2) วิปากศรัทธา หมายถึง เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของ กรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว 3) กัมมัสมกตาศรัทธา หมายถึง เพื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน และ 4) ตถาคตโพธิศรัทธา หมายถึง เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมและบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทั้งมวล หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ป ยุตฺโต), 2546)

สรุปได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาสอนเรื่องหลักของศรัทธาความเชื่ออย่างเป็นระบบ ดังที่เราจะเห็นได้ว่า ทรงยกเรื่องของระบบกรรมมาก่อน เนื่องจากมนุษย์อาศัยการกระทำอันไม่ขาดสายหล่อเลี้ยงชีวิตเป็นเวลายาวนาน และไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการทำงานได้ ไม่ว่าจะทำโดยเจตนา หรือไม่เจตนา สุดท้ายก็ยังจัดว่าเป็นกรรมอยู่ดี และเมื่อทำลงไปแล้วโดยทางกาย ทางวาจา และทางใจก็ดี เราจะได้รับผลอย่างแน่นอน หากเป็นกรรมดีย่อมจะส่งผลดี หากเป็นกรรมชั่วย่อมจะส่งผลไม่ดี หรือแม้แต่ถ้าไม่ประมาท กรรมก็ยังส่งผลถึงผู้นั้นอยู่ดี ถ้าได้กระทำลงไปแล้ว ไม่ว่าจะป็นทางตรง หรือว่าทางอ้อมก็ตาม เนื่องจากว่าเราทุกคนเป็นเจ้าของกรรมของเราเอง คนอื่นมาแย่งเราไปไม่ได้ จึงเป็นเหตุให้เราได้มีความเชื่อในคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างลงใจ ตามคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และนำมาประกาศให้โลกรับรู้กัน

ประเภทของปัญญา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ปัญญามี 3 ประเภท คือ 1) สุตมยปัญญาปัญญาเกิดจากสุตะ ได้แก่ปัญญาที่คนทั่วไปจะพัฒนาขึ้นได้ โดยต้องอาศัยสุตะคือ เมื่อยังคิดเองไม่เป็น หรือคิดไปไม่ถึงมองอะไร ๆ ไม่ออก ไม่เข้าใจ ก็ต้องมีผู้แนะนำสั่งสอน บอกให้เช่น มีท่านที่เรียกว่า กัลยาณมิตร อย่างพระพุทธเจ้า ท่านผู้รู้ ครูอาจารย์มาแนะนำชี้แจงอธิบาย จึงรู้เข้าใจหยั่งความจริงได้ในระดับหนึ่ง 2) จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากจินตตะ ได้แก่การรู้จักคิด คือ เมื่อได้ความรู้เข้าใจในสุตะ เกิดมีสุตมยปัญญาจากการเล่าเรียนสดับฟังแล้ว ก็ฝึกโยนิโสมนสิการให้มองเห็นรู้เข้าใจกว้างไกล ลึกรอบทั่วตลอดแยกโยงได้ ทำให้ก้าวต่อไปในการเข้าถึงความจริง และใช้ความรู้อย่างได้ผล 3) ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการภาวนาคือการปฏิบัติบำเพ็ญทำให้เป็นให้มีขึ้นได้จริงโดยลงมือทำกับประสบการณ์ตรง หมายถึงปัญญาที่พัฒนาต่อจากสุตมยปัญญา และจินตมยปัญญา สองอย่างแรกนั้น คืออาศัยปัญญาสองอย่างแรกนั้นพัฒนาต่อไปด้วยการมนสิการตัวสภาวะจนเกิดปัญญาจริงที่เป็นมรรคให้บรรลุผล

จะเห็นได้ว่าเมื่อนำหลักธรรมของปัญญาทั้ง 3 ประเภทมาใช้อย่างถูกวิธีและถูกโอกาสแล้ว เราก็จะสามารถเข้าถึงการพิจารณาธรรมได้อย่างดี โดยเฉพาะในเรื่องของการเจริญทางจิตตภาวนา การพิจารณาร่างกายตามธาตุ 4 พิจารณาระบบชั้น 5 อย่างเป็นระบบ เราจะได้ประจักษ์ในตนเองว่า เรามีการเปลี่ยนแปลงในด้านของการคิด อารมณ์ และอีกหลายอย่างที่จะทำให้เราทั้งหลายมีความแยบคายในการตรึกนึกอย่างละเอียด จนสามารถที่

จะมองเห็นสังขจรธรรมชีวิตในระบบของไตรลักษณ์ได้อย่างถ่องแท้ ถือได้ว่าหลักธรรมทั้ง 2 หมวดนี้ ไม่ว่าจะ เป็น ประเภทปัญญา 3 ประการก็ดี ไตรลักษณ์ 3 ประการก็ดี ถือว่าเป็นหลักธรรมที่จะคอยชี้แนะเราให้เข้าถึงปัญญาอันบริสุทธิ์ได้อย่างแน่นอน

หลักการวิเคราะห์ศรัทธาและปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักการวิเคราะห์ความศรัทธา

1. กัมมัสมกตาสัทธา ความเชื่อในเรื่องกรรมที่เป็นเหตุเป็นผล คือ เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม ตนจะต้องรับผิดชอบเสวยผลแห่งกรรมของตน เหมือนการรับประทานอาหาร ใครรับประทานอาหารคนนั้นก็อิ่ม แต่จะให้คนที่ไม่รับประทานอิมด้วยไม่ได้ เพราะเขาไม่ได้รับประทาน กรรมนี้ก็เหมือนกัน ใครทำไว้ก็ ได้รับเอง สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคน อื่นให้บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์หาได้ไม่” กัมมัสมกตาสัทธานี้ ตรงกันข้ามกับอเหตุกทมิฏฐิ คือเห็นว่าเหตุของความดีความชั่วไม่มีคนจะได้ดีได้เอง คนจะได้ชั่วก็ได้ชั่วเอง อันเป็นการปฏิเสธทั้งกรรม และผลของกรรม คำว่า กัมมัสมกตาสัทธานี้ ไม่มีรูปศัพท์โดยตรง มีแต่กัมมัสมกตาทฎณ มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องสัตว์มีกรรมเป็นของตนไว้ว่า การกระทำของสัตว์โลก ทำกรรมที่เป็นเหตุไว้ อย่างไร ก็ย่อมได้รับผลที่ตอบสนองอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรมไว้แน่ชัดโดยไม่ผิดเพี้ยนและไม่บิดเบือนโดยแสดงเป็นคู่ ๆ ไว้ 7 คู่ คือ 1) เกิดมาเป็นคนมีอายุสั้น เพราะมีการฆ่าสัตว์เป็นเหตุ เกิดมาเป็นคนมีอายุยืน เพราะการไม่ฆ่าสัตว์เป็นเหตุ 2) เกิดมาเป็นคนมีโรคมากเพราะการเบียดเบียนสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน เกิดมาเป็นคนมีโรคน้อยเพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน 3) การเกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณนทราม เพราะเป็นคนมักโกรธ ฉุนเฉียวง่าย การเกิด มาเป็นคนมีผิวพรรณงาม เพราะเป็นคนไม่มักโกรธ มีจิตเมตตา 4) การเกิดมาเป็นคนมีศักดาน้อย เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และ เกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น การเกิดมาเป็นคนมีศักดานุภาพมาก เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และเกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น 5) เป็นคนเกิดมามากจนขัดสน เพราะการไม่บริจาคทาน ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นคนเกิดมามั่งคั่ง มีทรัพย์สินมากเพราะการบริจาคทาน ยินดีในการให้ทานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น (กองวิชาการ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515)

2. วิปากสัทธา ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผลของกรรมนี้ เป็นความเชื่อที่เกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ คือเกิดจากการกระทำกรรมมาก่อนแล้ว กรรมดีกรรมชั่ว ความเชื่อในเรื่องของผลกรรมว่า ใครทำดีได้ดี ใครทำชั่วได้ชั่ว ทำกรรมใดไว้จะต้องได้รับผลของกรรมนั้นไม่เร็วก็ช้า กาลเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ผลของกรรม เหมือนคนปลูกพืชชนิดใดก็ได้ผลของพืชชนิดนั้น ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นกรรมวาที คือ เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม กัมมวิปากสัทธา ตรงกันข้ามกับนัตถิกทิวฐิ ซึ่งมีความเห็นว่า บาบบุญไม่มี อันเป็นการปฏิเสธวิบาก ในมัชฌิมนิกายมุลปิณณาสก์ กล่าวถึงวิปากสัทธาไว้ในรูปของวิปากญาณ ซึ่งเป็นพระญาณของพระตถาคตเจ้า เป็นข้อหนึ่งในทศพลญาณ 10 ในมหาภิณทิวฐิสูตร พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการให้ผลของกรรมตามความเป็นจริงไว้ว่า “ดูกรอานนท์ ในบุคคลที่ทำการ 4 พวก นั้น บุคคลที่มักทำกุศลกรรม “ตายไปแล้วเข้าถึงออบาย ทุกคติ วินิบาต นรก นี้เป็นเพราะว่า เขาทำการชั่ว ที่ให้ผลเป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อนบ้าง ในกาลภายหลังบ้าง หรือความเห็นผิด ยึดถือแล้วในเวลาใกล้จะตายบ้างเพราะฉะนั้น เมื่อเขาตายไปจึงเข้าถึงออบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ก็แล บุคคลที่มักจะทำอกุศลกรรม 10 ประการนี้ ย่อมเสวยวิบากของอกุศลกรรมนั้น ในชาตินี้หรือในชาติหน้า หรือในชาติต่อ ๆ ไป

การที่คนมักทำชั่วอยู่เสมอ ตายไปแล้ว เกิดในออบายนั้นอาจจะไม่ใช่เป็นผลของกรรมชั่วที่ทำอยู่ในชาตินี้ ที่เรียกว่า ทิวฐิธรรมก็ได้ แต่อาจเป็นผลของกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ในชาติที่แล้ว ที่เรียกว่า ปุพพกรรมบ้าง หรือเป็นผลของกรรมชั่วที่เขาได้ทำไว้ในหลังจากชาติที่แล้วบ้าง หรือผลของกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ในเวลาใกล้ตายบ้าง เพราะฉะนั้นการที่บุคคลที่ได้ทิพยจักขุ อภิญญา เห็นคนที่ทำอกุศลกรรมในชาตินี้เสมอ ๆ ความรู้ของเขาจึงเป็นความรู้ ที่ถูกต้องเพียงส่วนเดียวไม่ถูกต้องทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้ง ถูกต้องทั้งหมด ทั้งนี้เพราะพระผู้มีพระภาคทรงมีมหาภิณทิวฐิญาณ แต่คนอื่นหาไม่มี

กรรมดีแม้จะมีมากมาย ก็ไม่อาจลบล้างกรรมชั่วเพียงครั้งเดียวได้ กรรมดีก็ยังคงเป็นกรรม ดี กรรมชั่ว ก็ยังคงต้องเป็นกรรมชั่วไม่เคยปะปนกันเลย และผลของกรรมดีต้องเป็นความสุข ผลกรรมชั่วต้องเป็นความทุกข์อย่างแน่นอน แต่ไม่ควรชี้ชัดลงไปว่า ผลเหล่านี้เกิดขึ้นจากกรรมที่ทำไว้แต่เมื่อไร เพราะเราไม่มีมหาภิณทิวฐิญาณ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า

3. กัมมสัทธา พระพุทธองค์ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำทางกาย ทางวาจา (หรือ) ทางใจ” พระพุทธพจน์นี้ แสดง

ให้เห็นชัดเจนว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรม ไม่ว่าจะกรรมนั้นจะเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศลกรรม จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจการกระทำ ทั้งที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนาหรือมิได้ตั้งใจ การกระทำใดที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเจตนาหรือมิได้ตั้งใจ จึงไม่จัดว่าเป็นกรรม เป็นเพียงสักแต่ว่ากิริยาหรืออาการที่สักแต่ว่าทำเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดผลดีหรือผลชั่ว แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมีได้หมายเอาการกระทำที่เกิดจากความประมาทเลินเล่อแต่อย่างใด (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2522)

4. ตลาคตโพธิสัตธา เชื่อกการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตลาคต บุคคลที่ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้วได้เกิดศรัทธาในตลาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน แต่การกระทำเช่นนั้นไม่ใช่ว่าจะทำได้ง่าย ทำให้บางคนยินดียิ่งใจที่จะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตละทิ้งสมบัติ และเครื่องญาติทั้งหลาย เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน อาศัยความยึดมั่นในตลาคตโพธิสัตธานำพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้แล้วมาปฏิบัติตาม สามารถที่จะบรรลอรหัตต์และเข้าถึงนิพพานได้ ตามอย่างพระผู้มีพระภาค ดังที่มีพระอรหันตสาวกสาวิกาจำนวนมากและได้รับการยกย่องจาก พระผู้มีพระภาคให้เป็นเลิศในแต่ละด้านต่างกัน รวมไปถึงคุณศัพท์ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/188-267/25-33)

จะเห็นได้ว่าในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือว่าเป็นนิमितหมายที่ดั่งงามทั้งแดนโลกธาตุ เพราะไม่เหมือนใครอื่นเลยในยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านของการแสดงธรรม การนำองค์กรของพระองค์ไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่ในทางตรงกันข้ามพระองค์ก็มีศัตรูมากมายด้านความเห็นที่ขัดแย้งต่อพระองค์เหมือนกัน แต่ด้วยพระปัญญาบารมี พระกรุณาธิคุณ ของพระองค์ทำให้คนเหล่านั้นหันมาศรัทธาในพระองค์ได้อย่างลึกซึ้ง และเป็น การศรัทธาในพระองค์แบบปัญญาชน คือมีเหตุผลรองรับด้วยในแต่ละครั้งที่ทรงประกาศธรรม ถือได้ว่า พระองค์เป็นแบบอย่างให้กับเหล่าสรรพสัตว์ทั้ง 3 แดนโลกธาตุเลยทีเดียว

นอกจากนี้ยังมีทัศนะของศรัทธาหรือความเชื่อทางศาสนา ว่าเป็นลักษณะทางจิตประเภทหนึ่งของบุคคล หมายถึงการรับรู้และการยอมรับว่าเป็นความจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ ความเข้าใจและสภาพของแต่ละบุคคลที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ แต่สำหรับในทางพุทธศาสนาถือว่า ความเชื่อต้องเป็นไปตามหลักการใช้สติปัญญา และการใช้เหตุผลสามารถนำความเชื่อไปปฏิบัติได้ (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), 2531)

กล่าวโดยสรุป ศรัทธา หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลผ่านการกลั่นกรอง แล้วจากหลักการของความเชื่อที่พร้อมด้วยเหตุผลตามสถานการณ์ที่ประสบเจอในชีวิต และการสร้างศรัทธาเปรียบเป็นบันไดขั้นแรกในการก้าวเข้าสู่ขั้นของการปฏิบัติธรรม จนถึงการเจริญปัญญาอันเป็นจุดที่เชื่อมต่อกันอย่างถูกต้องและมีความสมบูรณ์แบบของหลักการ ในการที่ก้าวเดินไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจไว้ และจะทำให้เราเข้าใจในระบบของร่างกาย จิตใจเรามากขึ้น พร้อมทั้งจะใช้งานของการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสมบูรณ์ ในกระบวนการเกิดของศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด เป็นธรรมที่เป็นอาหารของกันและกัน หรือเป็นอัญมณีปัญญาปัจจัย มี 2 ประเภท คือ 1) กระบวนการเกิดโดยไม่ได้ทรงเริ่มที่ศรัทธาแต่ทรงแสดงถึงมูลเหตุของการเกิดของ แล้วพัฒนาไปจนหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงถึงปัจจัยที่ศรัทธาก่อให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีของการปฏิบัติธรรมที่พัฒนาไปอย่างมีขั้นตอน แต่ละขั้นเป็นความก้าวหน้า ที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขั้นถัดไป 2) กระบวนการเกิดโดยเริ่มที่ศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนถึงบรรลุธรรมผล เพราะว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงกระบวนการเกิดของศรัทธาโดยทรงเริ่มที่ตัวศรัทธา แล้วพัฒนาไปตามลำดับอันเป็นกระบวนการตามธรรมชาติโดยตรงที่ทรงมุ่งเน้นให้เห็นถึงการเกิดต่อ ๆ กันไปของกระบวนการธรรม จนถึงการหยั่งรู้สัจธรรม เรียกว่า “อนุพุทธปฏิบัติพา”

วิเคราะห์เรื่องปัญญา

การเกิดขึ้นของปัญญาตามหลักของพระพุทธศาสนาเกิดได้ 3 ทางคือ 1) สุตมยปัญญา 2) จินตามยปัญญา 3) ภาวนามยปัญญา

การเกิดขึ้นของปัญญาทั้ง 3 ประเภท สามารถขยายความได้ดังต่อไปนี้

1. สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ ยิ่งในปัจจุบันนี้ เราจะเห็นได้ว่าเราไม่จำเป็นต้องเจอหน้ากันแบบตัวต่อตัวก็สามารถที่จะได้คุยกัน และฟังบรรยายในการทัศนศึกษาต่าง ๆ หลากหลายในโลกของโซเชียลมีเดียในช่องทางต่าง ๆ ปัญญาประเภทนี้มีการพยายามแสวงหากันมากในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดมีขึ้นแก่คนในประเทศชาติของตน มีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไปทั้งโลก

จะเห็นได้ว่า สุตมยปัญญานี้มีความสำคัญมากต่อการพัฒนาตนเองในหลาย ๆ ด้านที่เราต้องการจะเพิ่มศักยภาพและสังคม เราสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการประกอบ

อาชีพต่าง ๆ ในสังคมโลกที่มีธุรกิจแบบออนไลน์มากมาย และยังสามารถนำเอาปัญญาระดับนี้มาแก้ปัญหาในด้านของจิตใจได้อีกด้วย แก้ปัญหาระบบสังคมที่เน่าใน และมีการเป็นอยู่ที่ขาดคุณธรรมกัน มนุษย์มีความจำเป็น ที่ต้องแสวงหาปัญญาชนิดนี้ และเป็นปัญญาที่ทำให้เกิดขึ้นได้ไม่ยากนักในสมัยปัจจุบันนี้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา” (ส.ส. (ไทย) 15/845/213) ประโยคนี้หมายถึงว่าต้องฟังด้วยความตั้งใจ ด้วยจิตที่ตั้งมั่น และต้องมีการสังสมจึงจะเกิดปัญญาขึ้นได้ การที่เราจะเป็นผู้ที่ฟังมาก คงแก่การเรียนรู้ มีทักษะในตนเองมากมาย และยังเป็น ที่รักที่พอใจแก่คนรอบข้างอีกด้วย เรามักเรียกผู้หนึ่งว่าเป็นผู้คงแก่เรียน ดังพุทธพจน์ว่า “พหูสูต ทรงสุตะ สังสมสุตะ เป็นผู้ที่ได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แหว่งตลอดดีด้วยทิวฏฐิ” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/87/155.) มีความเข้าใจได้ลึกซึ้งเนื่องจากฟังมาก และสามารถที่จะนำเสนอแก่ผู้อื่นได้ดีด้วยความถูกต้อง

องค์ประกอบ 5 ประการที่จะทำให้เรามีคุณสมบัติ เป็นพหูสูต ผู้คงแก่เรียน คือ

- 1) พหูสูตา ฟังมาก คือได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
- 2) ธตา จำได้ คือจับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความได้แม่นยำ
- 3) วจสาปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องชัดเจน
- 4) มนसानุเปกขิตา เพ่งขึ้นใจ คือใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจเนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความขึ้นสว่างชัดขึ้นทันที
- 5) ทิวฏฐิยา สุปฏิวิธา ขบคิดได้ด้วยทฤษฎี หรือแหงตลอดดีด้วยทิวฏฐิ คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล (อง.ปญจก. (ไทย) 22/87/84.) หลักทั้ง 5 ประการนี้มีอยู่ในผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมที่จะเป็นบัณฑิตที่ชาญฉลาดแน่นอน

2. จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ที่สำเร็จจากการใช้ความคิดวิเคราะห์ มีกระบวนการของการคิดที่เป็นระบบ อ่างความมีเหตุมีผลในเรื่องนั้น ๆ ยิ่งในสังคมปัจจุบันนี้มีการเสพข่าวต่าง ๆ มากมายในช่องทางออนไลน์ จึงเป็นเหตุทำให้คนทั้งหลายขาดวิจารณญาณในการนำมาพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีคิดแบบนี้ว่าเป็นการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2529) ได้ประมวลและวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ การคิดอย่างมีวิธีถูกวิธี (อุบายมนสิการ) คิดถูกทาง (ปถมนสิการ) คิดค้นหาสาเหตุ คิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) คิดให้เกิดผล (อุปปาทกมนสิการ) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอรุทธกถาและฎีกาไว้ว่า มี 10 วิธี ได้แก่

1) คิดแบบสวahaเหตุ หรือ คิดแบบอิทัปปัจจยตา ซึ่งก็แยกย่อยออกเป็นคิดแบบปัจฉัย สัมพันธ์ และคิดแบบสอบสวน 2) คิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือสมัยใหม่เรียกว่า คิดแบบวิเคราะห์ 3) คิดแบบสามัญลักษณะ หรือ คิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา 4) คิดแบบอริยสังหรือ คิดแบบแก้ปัญหา 5) คิดแบบบรรณสัมพันธ์ เป็นการพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย 6) คิดแบบคุณโทษและทางออก 7) คิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม 8) คิดแบบปลุกเร้าคุณธรรม 9) คิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน 10) คิดแบบวิภังขาท

ปัญหาที่เกิดจากการคิดนี้ เป็นปัญหาที่เกิดจากการพบเห็นเรื่องราวที่ประสบมาแล้ว คิดหาเหตุและผลด้วยปัญญาของตนเอง ถ้าเราสามารถนำหลักการทั้ง 10 ประการนี้มาใช้ในยุคนี้แล้วยิ่งดี เนื่องจากในปัจจุบันเป็นยุคที่ต้องการปัญญาแบบนี้เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะในเรื่อง การครองตนในองค์กร การครองงานที่ทำแต่ละวันต้องเจอกับสื่อต่าง ๆ และยิ่งมาเจอกับช่วง การแพร่ระบาดของโรคโควิดอีกด้วย ยิ่งมีความจำเป็นอย่างมากในการที่เราจะรู้เท่าทัน สถานการณ์ตลอดเวลา ถึงอย่างไรก็ตามการนี้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิอย่างมากพอสมควร เพื่อที่จะนำมาขบคิดตามเหตุผลตามสภาวะที่เกิดขึ้นจริง สามารถไตร่ตรองถึงสถานการณ์ที่เหมาะสม นี่จึงเป็นคุณสมบัติของจินตตามยปัญญาอย่างแท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนา

3. ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา) ได้แก่ปัญญาของผู้ที่จะก้าวเข้าสู่หลักของการปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนา ด้วยการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างถูกต้องตามวิธีการเจริญ การเจริญกัมมัฏฐาน 40 อย่างใด มีความจำเป็นมากในทางพระพุทธศาสนา การที่เราฝึกปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยการผ่านการลองผิดลองถูกจนมีความคล่องแคล่วในอารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านทางอายตนะ ภายในและภายนอก จนในที่สุดเรารู้จักอารมณ์เหล่านั้นอย่างชัดเจนตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาเหล่านั้น จึงถือได้ว่าเป็นปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ตรง อันเป็นผลมากจากการลงมือฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ทำให้เข้าใจชีวิตมากขึ้นตามความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งปวง ล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ไม่มียึดมั่น ถือมั่นให้เกิดทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” (ส.ส. (ไทย) 15/80/85.) และจากการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ถูกต้อง ยิ่งในปัจจุบันนี้มีช่องทางฝึกมากมายที่ทำให้เราได้อิสระในการไปฝึกปฏิบัติ แม้แต่ในทางออนไลน์ก็ยังมี เหล่านี้ทั้งหมดถือว่าเป็นปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรงทั้งนั้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับศรัทธาว่าเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นใน ขบวนการปฏิบัติธรรม ศรัทธาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลในการพิจารณา วิเคราะห์ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่มีความเชื่อในสิ่งใด สิ่งนั้นจะต้องได้รับการพินิจ พิเคราะห์ ถึงความถูกต้อง ดีงาม เป็นไปเพื่อความสงบสุข พ้นจากความทุกข์ จึงกล่าวได้ว่า การสร้างศรัทธาที่ถูกต้องก็คือการสร้างปัญญานั้นเอง ส่วนในทัศนะของพุทธปรัชญา เห็นว่า ศรัทธาและปัญญา เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เมื่อมีศรัทธาแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นตัวคอยกำกับเพื่อไม่ให้ศรัทธาเกินเลยหรือไปสู่จุดหมายที่ไม่ควรมีควรเป็น พุทธปรัชญาเห็นว่าปัญญาคือ หลักยึดที่จะทำให้ศรัทธาที่มียึดที่มั่นไม่ลวงเลยความเป็น ธรรมไปได้ เมื่อมีปัญหาเป็นหลักยึดศรัทธาก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทาได้ ก็จะนำเข้าสู่การปฏิบัติ ในขั้นของการเจริญวิปัสสนาญาณได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

พระพุทธศาสนานั้น ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของศรัทธาว่าเป็นพื้นฐานของการ ดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ยิ่งถ้าใครสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความสุข และเป็นไปเพื่อความเจริญอกงามทั้งตนเองและสังคม เนื่องจากศรัทธามีส่วนสำคัญในการ ส่งเสริมสนับสนุนกุศลธรรมข้ออื่น ๆ เหตุนี้ศรัทธามีความสำคัญเป็นจุดเริ่มต้นของบุคคลทั่วไป เป็นหัวข้อธรรมที่ก่อให้เกิดคุณงามความดีตามมาหลากหลายในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธามีความหมายไปในทางการพัฒนาปัญญาด้วย เป็นไปเพื่อความเจริญอกงามทั้งตนเอง และสังคม ความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นธรรมเกิดก่อน มีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุน หัวข้อธรรมข้ออื่น ๆ ให้ขับเคลื่อนไปในแนวทางที่พึงประสงค์ได้เป็นอย่างดี ผู้มีศรัทธาทำให้จิตมี กุศลธรรมด้วยการระวังกาย ระวังรักษาวาจา ให้สุจริต เห็นได้ว่าศรัทธาเป็นธรรมที่มี คุณค่ามากต่อการดำเนินชีวิต ที่ทำให้บุคคลพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้อง เมื่อเกิดศรัทธาแล้ว ศรัทธาเป็นธรรมที่ทำให้เกิดพลังในการประพฤติปฏิบัติธรรมอันจะนำไปสู่ กระบวนการพัฒนา ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีการมุ่งเน้นเริ่มตั้งแต่ให้มนุษย์เรามีการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เพื่อให้การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโลกมนุษย์อย่างมีความปกติสุข เป็นประการแรก และปัญญาก็เป็นตัวส่งผลทำให้ศรัทธานั้นเป็นความเชื่อที่หยั่งรากฝังลึกลงในจิตใจของบุคคลนั้นอย่างแน่นหนา เป็นศรัทธาที่ไม่ยึดติดหลงมกมาย แต่จะเป็นศรัทธาที่

ประกอบด้วยเหตุผล ความกระจ่างชัด และความถูกต้อง เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยที่ไม่มีความหลงเคลือบแคลงสงสัยหลงเหลืออยู่ เมื่อพิจารณาแล้วก็จะพบว่า ศรัทธากับปัญญาเป็นธรรมที่สามารถทำให้ผู้ประพฤติ ปฏิบัติเข้าถึงความสุขได้จริงในระดับหนึ่งและสามารถนำพาตนไปสู่การบรรลุธรรมในชั้นสูง ๆ อีกต่อไปได้เป็นอย่างดี

รายการอ้างอิง

- กรมศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กองวิชาการมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2515). *มิลินทปัญหา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คุณ โทชนันท์. (2545). *พุทธศาสนากับสังคมวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์.
- ณรงค์ฤทธิ์ ศรีรัตโนภาส. (2563). *ศรัทธากับปัญญา*. สืบค้น 9 เมษายน 2565, จาก <https://www.naewna.com/columnonline/45906>
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2557). *บาลีวันละคำ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- นำโชค อุ่นเวียง. (2564). *ศรัทธาและปัญญาในพระพุทธศาสนา*. สืบค้น 9 เมษายน 2565, จาก <https://www.truelookpanya.com/learning/detail/34752>
- พระเทพเวที (ประยูร ฑิตโต). (2531). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.
- “_____”. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ฑิตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). (2522). *พระพุทธศาสนาปริทรรศน์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2533). *ใจความสำคัญแห่งคัมภีร์มนุษย์*. กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). (2515). *มงคลยอตชีวิต*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- สุมนทนา คณาเจริญ. (2548). *ศรัทธาในพระพุทธศาสนา*. *วารสารวงการครู* 2(18), 98 – 101. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- “_____”. (2551). *มิลินทปัญหา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม: ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2515). *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2552). *การพัฒนา "ปัญญา" และ "สังคมแห่งปัญญา"*. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2565, จาก <https://prachatai.com/journal/2009/08/25556>